

Ковбатюк М.В., Беник Н.Г.

ВПЛИВ ФАКТОРІВ ЗОВНІШНЬОГО І ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ПРОЦЕС ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА АДАПТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено сукупність факторів зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування підприємства та удосконалено класифікацію факторів впливу на діяльність підприємства за рахунок введення нової класифікаційної ознаки «фактори змін», які є рушійною силою процесу адаптації.

***Ключові слова:** середовище функціонування підприємства, зовнішнє середовище, внутрішнє середовище, фактори змін, процес адаптації.*

Постановка проблеми. Нині розвиток української економіки характеризується процесами ринкової трансформації. При цьому фактори зовнішнього середовища в конкретних ситуаціях по-різному впливають на результати виробничо-комерційної та фінансової діяльності підприємств. Для більшості підприємств України проблеми виживання в умовах високо динамічного бізнес-середовища залишаються пріоритетними й актуальними, оскільки ці проблеми є незмінними для підприємств будь-якого типу. Тому така властивість підприємств як адаптивність має бути посилена механізмами та інструментами управління. Для їхнього ефективного застосування необхідно чітко уявляти природу процесу адаптації, а також знати систему факторів, що здійснюють вплив на даний процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало вітчизняних та зарубіжних науковців приділяло увагу питанню структуризації чинників зовнішнього й внутрішнього середовища та їх впливу на ефективність функціонування підприємства. Серед них О.С. Віханський, І.В. Гончар, П.В. Журавльов, Й.С. Завадський, І.В. Кононова, В.Г. Лопатовський, М. Мескон, О.А. Осовський, Е. Майкл Портер, З.П. Румянцева, В.Д. Шапіро, Д.Б. Чупрова та ін. В той же час, не менш актуальним питанням є визначення факторів, що впливають на процес адаптації підприємств до зовнішнього середовища. Саме цей сектор вимагає проведення додаткових досліджень з метою систематизації факторів адаптаційного процесу.

Мета дослідження полягає в удосконаленні класифікації факторів впливу на діяльність підприємства.

Основні результати дослідження. Аналіз ключових аспектів адаптації свідчить про те, що підприємствам доводиться адаптуватися саме до змін середовища функціонування. «Середовище функціонування підприємства» – це економічна категорія, яка відображає сукупність зовнішніх факторів впливу прямої та непрямої дії, що не знаходяться в межах прямого безпосереднього впливу з боку організації [1].

Е.Тоффлер у своїй книзі «Адаптивна корпорація» виділяє зміни, що відбуваються в навколишньому середовищі, які можуть мати безліч форм і виражатися в наступному: інтенсифікації конкуренції; зміні попиту з боку споживачів; різкому збільшенні пропозиції на ринку; нових тенденціях на ринку праці; збільшенні важливості збереження навколишнього середовища; невдоволенні та побажаннях клієнтів та/або акціонерів; посиленні лібералізації державного регулювання; зміні в законодавстві щодо оподаткування та ін. [2].

Науковці, які досліджували середовище, що оточує підприємство, виділяють мікросередовище (середовище прямої дії на підприємство), де суб'єкти середовища безпосередньо впливають на діяльність певного підприємства і макросередовище (середовище непрямої дії), фактори якого зазвичай не впливають на підприємство так само помітно, як фактори середовища прямої дії [3, 4, 5, 6].

У макросередовищі підприємства діє значно більша кількість чинників, ніж у мікросередовищі. Їм властива багатоваріантність, невизначеність і непередбачуваність наслідків. Мінливе зовнішнє середовище є областю постійного занепокоєння для підприємств.

У сучасній науковій літературі не існує єдиної думки щодо змісту та структури категорії «зовнішнє середовище підприємства» [7].

Багато вчених, зокрема А. Градова, представляє «зовнішнє середовище» як сукупність факторів, що характеризують оточення, в якому відбувається діяльність підприємства [1]. О. Капліна визначає зовнішнє середовище як сукупність зовнішніх факторів, з якими суб'єкти економічної діяльності взаємодіють та які повинні враховувати в своїй діяльності [8]. М. Клименко та інші зазначають, що зовнішні фактори – це, в основному, неконтрольовані сили, які мають вплив на рішення менеджерів та їхні дії та, в кінцевому підсумку, на внутрішню структуру і процеси в організації [9].

Е. Елбінг говорить: «Зовнішнє оточення організації все більше стає джерелом проблем для сучасних керівників. По суті справи, керівники найважливіших для суспільства організацій – ділових, освітніх, державних тощо – під впливом недавніх подій у світі були змушені зосередити увагу на швидко мінливому середовищі і його впливах на внутрішню будову організації» [10].

Аналіз зовнішнього середовища передбачає виявлення наявних і прихованих загроз, що виникають в результаті змін економічних, політичних, соціальних, фінансових, міжнародних умов функціонування підприємства. Отже, для того, щоб визначити стратегію подальшої поведінки підприємства і провести її в життя, керівництво повинно мати поглиблене уявлення про найважливіші характеристики зовнішнього середовища.

Основними характеристиками зовнішнього середовища є взаємозв'язок і взаємообумовленість його факторів, складність, рухливість і невизначеність [11].

При розгляді впливу на організацію зовнішнього оточення важливо розуміти, що характеристики середовища відрізняються, але в той же час вони пов'язані з його факторами. Взаємопов'язаність факторів зовнішнього середовища – це рівень сили, з якою зміна одного фактора впливає на інші.

Жоден з факторів зовнішнього середовища підприємства не можна розглядати ізольовано. При цьому взаємозалежність між окремими силами в зовнішньому оточенні бізнесу постійно зростає. Наприкінці 1980-х років з'явилося поняття гіпертурбулентності середовища (hyperturbulence), що вказує на зростаючу швидкість змін і посилює взаємозв'язок факторів зовнішнього середовища [12].

Для такого зовнішнього середовища характерні непередбачувані, несподівані зміни, які важко прорахувати. При цьому постійно змінюються напрям і інтенсивність потоків інформації та інших ресурсів, отже, зовнішнє середовище стає непередбачуваним та невизначеним. Наприклад, гіпертурбулентне зовнішнє середовище формується в ході конкурентної боротьби, коли сторони постійно змінюють правила гри та чисельність гравців, або під час криз, коли відбувається загальна боротьба за виживання на ринку [13].

Для деяких підприємств вплив сильного взаємозв'язку факторів може виявитися фатальним. Так, для підприємств, які купують сировину і матеріали за кордоном, різке падіння курсу гривні призведе до необхідності пошуку нових постачальників, втрати споживачів, падіння конкурентоспроможності, скорочення чисельності працюючих, загострення взаємовідносин з профспілками. Наслідком стане падіння виробництва, інфляція, що ще більше посилить зміну факторів зовнішнього середовища. Тобто, зміна одного фактора тягне за собою зміну інших.

Складність зовнішнього середовища визначає число факторів, на які підприємство зобов'язане реагувати, а також рівень варіативності кожного фактора. Різні підприємства здійснюють свою діяльність у різних зовнішніх умовах. Так, на одне підприємство впливає весь набір факторів зовнішнього середовища, а на інше – лише певна їхня частина [14].

За показниками різноманітності (варіативності) факторів у більш складних умовах буде знаходитися підприємство, що використовує чисельні та різні технології, що переживають більш швидкий розвиток. Тому для невеликого підприємства, що діє на місцевому ринку, яке випускає обмежену кількість продукції, зовнішнє середовище буде набагато менш складне, ніж для підприємства, яке має філіали в багатьох регіонах країни (світу) і виробляє широкий асортимент різної продукції. Тобто, середовище підприємств, що діють на міжнародному рівні, відрізняється підвищеною складністю. Це зумовлено унікальною сукупністю факторів, що характеризують кожну країну.

Середовище непрямой дії на підприємство зазвичай складніше, ніж середовище прямої. Прогнозуючи його вплив на підприємство, керівництво, як правило, не володіє достатньою інформацією щодо подальшої поведінки та абсолютних значень факторів зовнішнього середовища (курс валют, законодавчо встановлена мінімальна зарплата, ставка відсотка кредитування та багато іншого), тому часто при прийнятті стратегічних для підприємств рішень воно вимушене спиратися лише на свою інтуїцію. При цьому слід враховувати, що підприємство, зазвичай, не може чинити вплив на зміни факторів середовища непрямой дії. Оскільки серед них технології (в широкому сенсі – як стан науково-технічного прогресу), стан економіки, соціально-культурні та політичні фактори, відносини з місцевим населенням, міжнародне оточення [15].

У той же час середовище характеризується рухливістю. Рухливість середовища – це швидкість, з якою відбуваються зміни в оточенні підприємства.

Сучасне суспільство характеризується високою рухливістю зовнішнього середовища. З середини минулого століття зміни в зовнішньому середовищі починають відбуватися все більш зростаючими темпами, і цей факт не можна не враховувати при прийнятті управлінських рішень. Рухливість середовища для кожного підприємства різна і залежить від його цілей і завдань, активності його зовнішнього середовища, а також від розмірів самого підприємства та створює нестабільність умов діяльності підприємства [7].

Існує безліч факторів середовища, які впливають на підприємство, хоча ефект їхнього впливу може бути не зовсім помітним. Невизначеність обстановки підвищує ймовірність ризиків провалу стратегії підприємства і ускладнює розрахунок витрат, пов'язаних з альтернативними стратегічними напрямками.

Невизначеність зовнішньої обстановки зростає із збільшенням динамічності або ж з ускладненням її умов. Ступінь динамічності зовнішнього середовища визначається темпом і частотою змін. Складність може виявлятися у відмінності елементів зовнішнього середовища, з якими зіткнулося підприємство, а також може бути результатом суми знань, необхідних, щоб врегулювати вплив оточення.

Коли швидкість змін, які відбуваються у зовнішньому середовищі, зростає, підприємство натрапляє на досить високий рівень невизначеності. В результаті йому необхідно максимально швидко адаптуватися до змін середовища.

Аналіз внутрішнього середовища передбачає виявлення слабких сторін у діяльності підприємства, визначення тих сфер підприємства, де найбільш вірогідно виявиться негативний вплив кризових умов та визначення рівня спроможності підприємства подолати негативні впливи зовнішнього середовища і організувати діяльність у кризових умовах (рівень забезпечення підприємства обіговими коштами, умови залучення інвестицій, попит на продукцію, ціновий запас, залежність від імпортованої сировини чи вітчизняних постачальників, ринок збуту продукції та можливості його розширення) [16].

Внутрішнє середовище підприємства – це та частина загального середовища, яка знаходиться в рамках підприємства. Воно надає постійний і безпосередній вплив на функціонування підприємства [17].

Все різноманіття внутрішнього середовища підприємства можна звести до наступних сфер: загальне управління; маркетинг та матеріально-технічне постачання (МТП); НДДКР; виробництво; фінанси, бухгалтерський облік, звітність тощо.

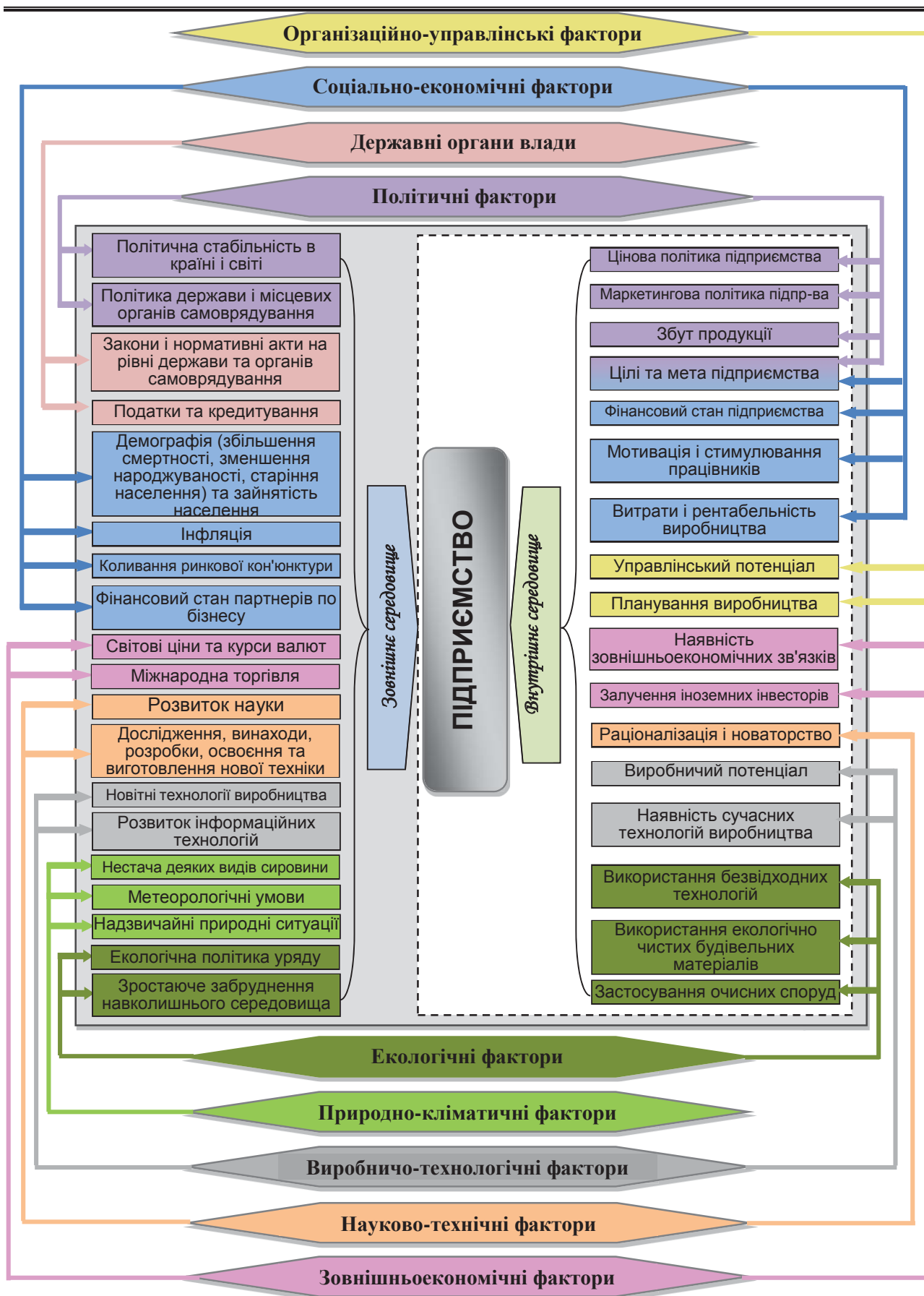

Рис. 1. Схема впливу зовнішніх факторів непрямої дії на зовнішнє та внутрішнє середовище підприємства

Джерело: розроблено авторами

Внутрішнє середовище підприємства є, по суті, реакцією на зовнішнє середовище прямої дії. Фактори непрямой дії не можуть безпосередньо впливати на підприємство, але, змінюючись, обов'язково позначаються на його діяльності.

Отже, підприємство пов'язане із зовнішнім та внутрішнім середовищем ланцюгом складних взаємних змін. За аналізом наукових досліджень було сформовано схему впливу зовнішніх факторів непрямой дії на зовнішнє та внутрішнє середовище підприємства (рис. 1).

На схемі показано, які саме фактори зовнішнього середовища впливають на підприємство і що підприємство повинно змінити чи на що звернути увагу під дією цих факторів. Тож досліджувати адаптивність підприємства доцільно як з боку зовнішнього, так і з боку внутрішнього середовища за усіма аспектами його функціонування.

Крім того, іноді самі підприємства справляють значний вплив на зовнішнє середовище. Забруднення води і повітря, виснаження водних ресурсів, ерозія верхнього родючого шару ґрунту – збиток, завданий підприємствами екосистемі.

Оскільки зовнішні фактори невіддільні волі підприємства, а внутрішні залежать від організації його роботи, для підприємства необхідно активне реагування та адаптація до змін саме зовнішніх факторів, а вони, у свою чергу, є взаємопов'язаними, впливають один на одного та на виробничий процес. Взаємозв'язок між зовнішніми факторами прямої та непрямой дії та підприємством представлений на рис. 2.

Зміни у зовнішніх факторах можуть бути трьох видів [18]:

- короткострокові з подальшим відновленням своїх якісних і кількісних критеріїв;
- довгострокові з відновленням і поліпшенням якісних і збільшенням кількісних показників;
- короткострокові або довгострокові без відновлення попередніх показників, іншими словами, кардинальна зміна заходів впливу зовнішнього фактора на управління підприємством.

Отже, зміни, що постійно відбуваються під впливом зовнішнього середовища непрямой дії, змушують змінюватись і підприємства. Бізнесові організації припиняють випуск старої продукції та освоюють виготовлення нової, шукають нових споживачів на ринку, використовують нові технологічні процеси, розділяються на дрібніші організації, або ж, навпаки, зливаються з іншими, виходять на ринки інших країн чи припиняють діяльність на них.

Зміни є частиною організаційного та управлінського життя, вони мають велике значення, відбуваються часто, їхній обсяг збільшується, вони можуть бути життєво необхідні для виживання підприємства.

Оскільки фактори непрямой дії, у першу чергу, породжують хвилі впливу, які є каталізатором подальших змін у макросередовищі, у мікросередовищі та на окремому підприємстві, доцільно приділяти їм більше уваги як на теоретичному, так і на практичному рівні. У зв'язку з цим, авторами пропонується дати їм назву «фактори змін».

Фактори змін – це фактори зовнішнього середовища непрямой дії, що, змінюючись, порушують баланс зовнішнього середовища прямої дії, яке впливає на підприємство та змушує його корегувати свій функціональний стан шляхом адаптації з метою стабілізації чи покращення виробничо-фінансової діяльності.

Місце факторів змін в загальній системі взаємодії між підприємством та зовнішнім і внутрішнім середовищем показано на рис. 3.

Оскільки зовнішні фактори впливають на діяльність підприємства та порушують його функціональний стан, підприємству необхідно проведення комплексної діагностики внутрішнього середовища з метою виявлення рівня адаптивності підприємства до зовнішнього середовища. Діагностика внутрішнього середовища підприємства – це ретроспективне (на основі минулої діяльності), оперативне (поточний стан) та перспективне (прогноз розвитку) комплексне дослідження господарської діяльності підприємства на предмет розробки його господарської політики.

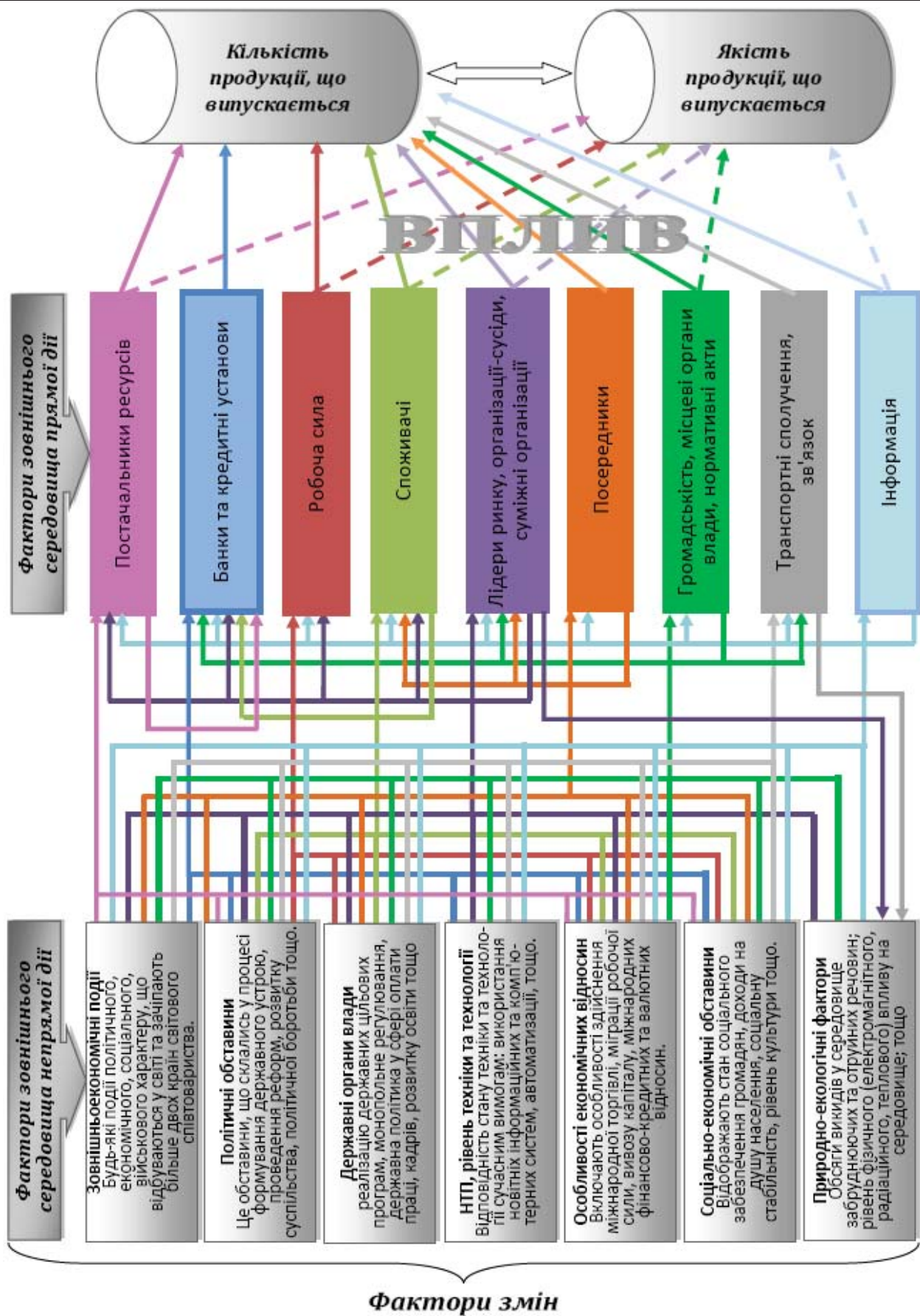

Рис. 2. Взаємозв'язок між зовнішніми факторами прямої та непрямой дії та підприємством
 Джерело: розроблено авторами

Рис. 3. Система взаємодії між підприємством та зовнішнім і внутрішнім середовищем

Метою діагностики є виявлення найбільш важливих проблем і пріоритетів ведення господарської діяльності для розробки програми короткострокових і довгострокових заходів, які дозволять поліпшити ефективність та фінансові показники діяльності підприємства.

Обов'язковою характеристикою діагностики є її комплексність, оскільки дослідженню піддаються всі основні сторони господарської діяльності підприємства і, тим самим, розробляються збалансовані рекомендації щодо здійснення конкретних управлінських заходів, що враховують всі найважливіші аспекти діяльності підприємства. Комплексність передбачає врахування всіх істотних факторів господарської діяльності підприємства при розробці його господарської політики.

Висновки. Таким чином, для ефективного функціонування та адаптації підприємств необхідно, у першу чергу, визначити фактори впливу, які хоча безпосередньо і не впливають на суб'єкт господарювання, є першопричиною позитивних або негативних змін, що відбуваються на підприємстві. Маючи відповідну інформацію про характер дії факторів змін, менеджмент підприємства здатний передбачувати майбутні події й приймати відповідні антикризові рішення, адаптуючи його до умов зовнішнього середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Градова А. П. Стратегія економічного управління підприємством: [навч. посібник]/ А. П. Градова. – К., 1999. – 211с.
2. Toffler A. The Adaptive Corporation. – Aidershot, Gower, 1985.
3. Кокарев Д. В. Внешняя среда и конкурентоспособность предприятия/Д. В. Кокарев // Вестник ОГУ. – 2008. – № 81. – С. 58-63.
4. Эффективный менеджмент: учебное пособие для вузов/ [И. И. Мазур, В. Д. Шапиро, Н. Г. Ольдерогге]; под общ. ред И. И. Мазура. – М.: Высшая школа, 2003. – 555 с.
5. Осовська Г. В., Осовський О. А. Менеджмент організації: навч. посібник. – К.: Кондор, 2005. – 860 с.

6. Портер Е. Майкл. Конкурентная стратегия: Методики анализа отраслей и конкурентов/Майкл Е. Портер: [пер. с англ.]. – 2-е изд. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 454 с.
7. Малихіна Я. А. Вплив факторів зовнішнього середовища на діяльність ВНЗ/ Я. А. Малихіна//Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – 36. Статей: Ялта: РВВКГУ. Вип. 39. – Ч. 3, 2013. – С. 221-228.
8. Капліна О., Зайченко Д. Оцінка конкурентоспроможності підприємства на основі процесного підходу/ О. Капліна, Д. Зайченко // Маркетинг. – 2005. – № 4. – С.24-38.
9. Управління конкурентоспроможністю підприємства: [навч. посіб.]/ М. Клименко, О. С.Дуброва, Д. О. Барабась, Т. В. Омеляненко, А. В. Вакуленко. – К.: КНЕУ, 2006. – 527 с.
10. Alvar O. Elbing. On the Applicability of Environmental Models /Alvar O. Elbing // Contemporary Management/J. W. McGuire, ed. – Englewood Cliffs; N. J.: Prentice – Hall, 1974. – P. 283.
11. Мэскон М., Альберт М., Хедоурі Ф. Основы менеджменту. Пер. с англ. – М.: Дело, 1997. – 704 с.
12. Крикавський Є. В. Актуальність інноваційного маркетингу в світлі турбулентності ринкового середовища / Є. В. Крикавський, Н. Ю. Глинський, О. Б. Гірна //Маркетинг інновацій і інновації у маркетингу: збірник тез доповідей VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 25-26 вересня 2014 року. – Суми: ТОВ «ДД "Папірус», 2014. – С. 84-86.
13. Зимовець Г. Розвиток системи менеджменту якості на суднобудівному підприємстві/ Г. Зимовець / Схід №5 (83) – 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.experts.in.ua>.
14. Монастирський Г. Л. Теорія організації: навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 320 с.
15. Орлова К. Є. Оцінка нестабільності зовнішнього середовища підприємств добувної промисловості Житомирської області / К. Є. Орлова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/30_NNM_2012/Economics/10_11405.doc.htm.
16. Підвищення конкурентного потенціалу та економічної безпеки промислових підприємств за умов розвитку глобалізаційних процесів: монографія / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. В. М. Нижника. – Хмельницький: ХНУ, 2013. – 525 с.
17. Розенков Д. А., Леонтьев Р. Г. Классический менеджмент: организационные структуры управления. – Хабаровск: ДВГУПС, 2012. – 192с.
18. Макарова О. А. Адаптация организационно-экономического механизма управления туристским предприятием к условиям кризисной экономики / О.А. Макарова // Культура народов Причерноморья. – Симферополь: Межвуз. центр «Крым». – 2011. – № 215. – С. 92-96.

Ковбатюк М.В., Беник Н.Г.

ВЛИЯНИЕ ФАКТОРОВ ВНЕШНЕЙ И ВНУТРЕННЕЙ СРЕДЫ НА ПРОЦЕСС ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ И АДАПТАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье исследована совокупность факторов внешней и внутренней среды функционирования предприятия и усовершенствована классификация факторов влияния на деятельность предприятия за счет введения нового классификационного признака «факторы изменений», которые являются движущей силой процесса адаптации.

Ключевые слова: среда функционирования предприятия, внешняя среда, внутренняя среда, факторы изменений, процесс адаптации.

Kovbatiuk M., Benyk N.

THE IMPACT OF INTERNAL AND EXTERNAL ENVIRONMENT ON THE PROCESS OF OPERATION AND ADAPTATION OF ENTERPRISES

The set of factors of external and internal environment of the enterprise operation is researched in the paper. Classification of factors influencing the activities of the company is improved through the introduction of new classification criteria "change factors" that drive the process of adaptation.

Keywords: business operation environment, environment, internal environment, change factors, process of adaptation.